

Легких Кирило Вікторович – кандидат юридичних наук,
доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8877-4312>
legkikh@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/243-257>

Суть засад моралі та чесноти на рівні господарського судочинства

Господарська діяльність є надважливою для розвитку будь-якої держави. У той же час, господарська діяльність, як і будь-яка інша сфера суспільних відносин, може стати передумовою для виникнення конфліктних ситуацій, які, в свою чергу, потребують вирішення. Для їх вирішення можуть застосовуватися різні правові засоби – переговори, медіація, арбітраж, третейські суди і, звісно, господарське судочинство. Втім вирішення конфліктних ситуацій завжди потребує не лише застосування норм права, але й засновується на інших нормах, які упорядковують поведінку або стан. Такими є мораль та чесноти, які використовуються у господарському судочинстві, є дозвіл на їх використання, але їх розуміння та якісне втілення відсутнє.

Метою статті є встановлення суті засад моралі та чесноти на рівні господарського судочинства. Відповідно до поставленої мети у статті сформовано завдання встановити суть моралі та чесноти у господарському судочинстві, а також проаналізувавши судову практику надати рекомендації для якісного втілення моралі і чеснот на рівні господарського судочинства.

Автором господарська діяльність визначається як рушій розвитку суспільства і прогресу економіки, так і фактор виникнення правопорушень і порушень норм моралі.

Визначено, що на рівні господарського судочинства мораль включає в себе три основні блоки: 1) мораль учасників справи; 2) мораль судді; 3) мораль, як регулятор суспільних відносин, який був порушений в рамках здійснення господарської діяльності чи інших дій, які підпадають під юрисдикцію господарських судів.

Чесноти встановлені як сукупність ключових характеристик, якими наділені судді і учасники справ. Зазначається, що вони властиві кожному індивідууму, зазвичай, набір чеснот не може бути однаковим, можуть безпосередньо впливати на формування правових позицій і прийняття рішення. Також автор вважає, що чесноти – це базова філософська категорія, яка лежить в основі господарського судочинства, його завданнях.

Для якісного втілення моралі і чеснот на рівні господарського судочинства, з урахуванням їх ролі і важливості, слід на нормативному рівні навчальних програм вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за спеціальністю Д8 «Право». Також автор пропонує закріпити в програмах Національної школи суддів України викладання тем, присвячених моралі і під час проведення підвищення кваліфікації адвокатів.

Ключові слова: судочинство, правосуддя, господарське судочинство, мораль, чеснота, засади.

Вступ

З точки зору права, господарська діяльність традиційно розглядається крізь призму визначення, зафіксовано-

го у ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України, яка характеризує її як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована

на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (Кодекс, 1984).

Важко охарактеризувати і оцінити роль і важливість господарської діяльності для розвитку і зростання нашої держави. Її вивчають економісти, філософи, соціологи, політологи. Вона відіграє ключову роль у формуванні макроекономічного і мікроекономічного стану держави. Вона сприяє отриманню коштів суб'єктами господарської діяльності і сплаті податків, створює робочі місця, забезпечує благополуччя населення, сприяє забезпеченню фінансами фондів соціального страхування, задовольняє потреби населення в різноманітних сферах – від забезпечення питною водою і продуктами харчування – до побудови космічних кораблів і проведення надскладних медичних операцій, а також оборонні України.

Підприємці можуть забезпечувати різні суспільно-необхідні потреби – створювати інклюзивні середовища, спортивні і дитячі майданчики. Часто у суспільстві йде мова про соціально-відповідальне підприємництво, яке сприяє відновленню історичних пам'яток чи покращенню умов життя мешканців певної громади. Однак, широка варіативність дій тягне за собою ряд можливостей для зловживання.

У той же час, господарська діяльність, як і будь-яка інша сфера суспільних відносин, може стати передумовою для виникнення конфліктних ситуацій, які, в свою чергу, потребують вирішення. Для їх вирішення можуть застосовуватися різні правові засоби – переговори, медіація, арбітраж, третейські суди і, звісно, господарське судочинство.

Як визначає Господарський процесуальний кодекс України, завданням господарського судочинства є, відповідно до змісту ч. 1 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності,

а також розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави (Кодекс, 1991).

Розгляд і вирішення справ в судах господарської юрисдикції здійснюється на основі верховенства права та перелічених у ст. 11 Господарського процесуального кодексу України джерел права:

- Конституції України;
- Законів і підзаконних нормативно-правових актів;
- Міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України;
- Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року і протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини;
- Норм права інших держав у випадках, визначених законом;
- Аналогії закону та звичаїв ділового обороту.

Важливим аспектом ст. 11 є передбачений у ч. 11 наголос на тому, що відмова у правосудді з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини. Ця норма чітко вказує на те, що фактичні джерела права при вирішенні справи не можуть бути вичерпані нормативно-правовими актами і судовими рішеннями.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, в Україні діє принцип верховенства права. Верховенство права є регулятором суспільних відносин, який включає в себе ряд соціальних регуляторів, таких, як:

- Традиції;
- Звичаї;
- Норми моралі (Рішення, 02.11.2004).

Таким чином, відповідно до Рішення Конституційного Суду України та Господарського процесуального кодексу Укра-

їни норми моралі, як фактичне джерело права, є одним із суспільних регуляторів, і суди господарської юрисдикції можуть використовувати їх під час здійснення правосуддя. На жаль, реалізація моралі та чесноти на рівні господарського судочинства, незалежно від санкціонування з боку держави, на сьогодні залишається малодослідженим та з обережністю впроваджується у судову практику. Звісно, що причин цьому є декілька, однією із них є тип правової системи та звичка до регулювання відносин нормами права, але, в умовах глобалізаційних процесів, які призводять до трансформації правової системи України, реалізація таких засад набуває змістовно та процедурно нового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання засад моралі та чесноти на рівні господарського судочинства в Україні майже не досліджувалось науковцями. Лише окремі дослідження є дотичними та розкривають сутність зловживання процесуальними правами. Серед них праці В.С. Антоненко, А.В. Катрич, В.В. Резнікової, Т.М. Слободяник, О.Л. Соловйова, А.І. Шпомер та інших науковців. Водночас, поза увагою науковців залишаються інші елементи засад моральності та чесноти на рівні господарського судочинства, а такий стан аналізу є незадовільним та потребує проведення дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є встановлення суті засад моралі та чесноти на рівні господарського судочинства. Відповідно до поставленої мети сформовано такі завдання:

- встановити суть моралі та чесноти у господарському судочинстві;
- проаналізувавши судову практику надати рекомендації для якісного втілення моралі і чеснот на рівні господарського судочинства.

Матеріали та методи

Для забезпечення об'єктивності наукового дослідження використанні як за-

гальні, так і спеціальні методи. У цілому застосовувався діалектичний метод пізнання. Поряд із ним застосовані такі методи: абстрагування – для формулювання суті моралі та чесноти у господарському судочинстві, конкретизації – при дослідженні існуючої судової практики у її різноманітності, аналізу – для формування основних блоків моралі, синтезу – для надання рекомендацій з метою якісного втілення моралі і чеснот на рівні господарського судочинства, історичний – для аналізу правового регулювання та формування судової практики. Порівняльно-правовий метод використовувався для співставлення норм права у яких закріплено санкціонування моралі та чеснот у господарському судочинстві.

Виклад основного матеріалу

Важливим аспектом для обраного дослідження є окреслення суб'єктного складу господарсько-процесуальних відносин. Характеризуючи учасників господарського судочинства вчений І.С. Похиленко наголошує, що до них належать: учасники справи; їх представники; інші особи, що сприяють суду у повному, всебічному та об'єктивному розгляді справи (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст), які втілюючи встановлені Конституцією України і Господарським процесуальним кодексом України принципи права, здійснюють певні процесуальні дії, реалізуючи у встановленому законом порядку належні їм права, свободи та інтереси чи у випадках, встановлених законом, права, свободи та інтереси інших осіб (Похиленко, 2019).

Аналізуючи зміст ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, можна виділити ряд спеціальних суб'єктів, які можуть брати участь в господарському судочинстві: акціонери, учасники юридичних осіб, органи державної влади, зокрема, Антимонопольний комітет.

Стосовно учасників господарських відносин, варто виділити відповідно

до змісту ст. 2 Господарського кодексу України суб'єктів господарювання, органи державної влади та місцевого самоврядування, які є наділеними господарською компетенцією, громадяни – тобто, фізичні особи, громадські організації та інші організаційно-правові форми інституцій громадянського суспільства – громадські спілки, благодійні фонди, релігійні організації.

Учасники господарських відносин та інші суб'єкти, яким закон надає право на участь в господарському судочинстві, в своїй діяльності, в тому числі й господарській і такій, яка знаходиться в межах юрисдикції господарського суду, повинні діяти в межах своєї правомочності – правоздатності і дієздатності, дотримуючись Конституції України, законів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підзаконних нормативно-правових актів та інших нормативних регуляторів, а також, що доволі важливо в господарській діяльності, принципів і неписаних норм моралі.

Такі норми засновані на загальнолюдських, універсальних нормах моралі й етики. Як стверджує Т.О. Гугніна, одним із ключових показників загальної культури кожного цивілізованого суспільства є мораль господарської (підприємницької діяльності), саме тому знаходження соціогенних чинників її виникнення, функціонування і розвитку є певним внеском у спільний доробок гуманітарного знання. Вчена виділяє такі аспекти моралі господарської (підприємницької) діяльності:

- вона виникла в кінці XIX – на початку XX століть в західних країнах на основі зростання;

- мораль господарської (підприємницької) діяльності має основу у вигляді релігії;

- виділяється три моделі функціонування моралі в господарській (підприємницькій) діяльності: західноєвропейська (загальна культура підприємництва), азіатська (філософія фірми) та російська («естетична етика» бізнесу);

- в Україні формується власна концепція моралі господарської (підприємницької) діяльності (Гугніна, 2000, с. 17).

Говорячи про мораль в цілому, проаналізуємо позицію вченого Конрада Д. Джонсона, який в своїй фундаментальній науковій статті «Моральні і юридичні зобов'язання» розглянув доволі неочевидні аспекти моралі. Зокрема, вчений вказав на різницю між моральними та юридичними зобов'язаннями, які не повинні бути застосовувані. Ця ідея полягає в тому, що юридичні зобов'язання іноді є несправедливими, а справжні моральні зобов'язання є по своїй суті такими, що відповідають істинним ідеям справедливості. Науковець демонструє цей факт крізь призму зобов'язання кожного члена сім'ї поповнювати бак автомобіля після використання. Ця вимога може бути несправедливою, оскільки спричиняє неоднакові тягарі та різницю між членами сім'ї. Несправедливість може здаватися настільки великою, що виправдовує відмову виконувати те, що моральним вимагається обов'язком. Але це узгоджується з зобов'язанням наповнювати бак, оскільки зобов'язання впливають із розуміння того, що належить кожному, і це дотримується, хоча, врешті-решт, можуть бути інші міркування, такі як справедливості вимагання виконання зобов'язання, які можуть виправдати невиконання того, що потрібно (Conrad, 1975, с. 331).

З висловлювання автора можна зрозуміти роль моралі в західному її баченні – це певні норми і принципи, порушення яких обґрунтувати і аргументувати доволі важко. Вони мають особливий спосіб гарантування, який полягає в тому, що їх недотримання не може бути пояснене несправедливістю. Фактично, на відміну від закону, який часто може бути виправдано несправедливим («*dura lex sed lex*» – закон суворий, але він є закон), моральні норми є певним уявленням суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку про справедливість суспільних відносин.

До 31 березня 2023 року обов'язок дотримання моралі передбачався в Законі України «Про захист суспільної моралі». Закон в ч. 1 передбачав, що суспільна мораль – це система певних: 1) норм етики; 2) правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. Закон встановлював обмеження поширення продукції, яка містить елементи еротички чи порнографії, забороняв поширення: продукції, яка поширює і пропагує війну, національну, етнічну, релігійну ворожнечу; фашизм і неонацизм; приниження чи образу націй; пропагує зневагу до національних та релігійних святих; спрямовується на приниження особистості; пропагує невігластво, зневагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм (Закон, 2003). Закон встановлював перелік вимог для органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання державної та приватної форми власності а також для фізичних осіб до продукції, яку вони замовляють, виготовляють чи поширюють. Фактично, закон прописував певні базові моральні критерії і засади моралі в суспільному житті, які, на відміну від ситуацій поза межами нормативного регулювання, повинні були виконуватися і їх дотримання повинне гарантуватися.

Тому, можна сказати, що моральні орієнтири є закріпленими для суб'єктів господарської діяльності і на нормативному рівні.

Підтверджує роль моралі в господарській діяльності В.В. Компанієць, який провівши опитування серед великої групи менеджерів залізничного транспорту встановив, що дотримання норм моралі в діяльності за умови її беззбитковості вибрали лише 54,8%, решта 45,2% опитаних віддали перевагу порушенню моральних норм за умови отримання прибутку (Компанієць, 2018, с. 56).

Говорячи про чесноти, варто перш за все наголосити на тому, що ця ка-

тегорія доволі нечасто застосовується в юридичній науці. Зазвичай, чесноти розглядаються з точки зору філософії і релігієзнавства. Тому, для початку важливо визначити, що таке чесноти з юридичної точки зору.

Вчений-юрист С.С. Сливка, розглядаючи питання визначення дефініції чеснот крізь призму релігієзнавства, дійшов до висновку, що чесноти – це природне прагнення Бога, усвідомлені норми поваги до образу Божого, моральні ідеї, дух Божих законів, тобто це ті людські, нехай і мінімальні, досконалості, які потрібні Богу, Всесвіту, живучості світу. Чесноти є онтологічною необхідністю для людини, їх не потрібно повсюдно шукати, оскільки, як переконує вчений, вони є в нас, можливо, приховані чи не розвинені (Сливка, 2016, с. 245). Рішення, 30.01.2003; Рішення, 18.06.2020).

Такий висновок є важливим в гносеологічному вимірі, однак, слід враховувати те, що Україна є світською державою відповідно до ч. 3 ст. 35 Конституції України, яка визначає, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, школа – від церкви і, що важливо, жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова (Конституція, 1996). З цього випливає, що застосування дефініції проф. С.С. Сливки як базової буде не зовсім коректним.

Аналізуючи чесноти, варто наголосити на тому, що їх перелік є невичерпним. До них відносять: доброту; справедливість; мудрість; вірність; порядність; професіоналізм та інші;

Чесноти є вкрай важливими для юриста. Мати сильні волеволі якості, вміти не піддаватися мінливостям політичних процесів – запорука стійкості і виваженості у прийнятті рішень, від яких може залежати доля людини. Особливу роль в системі чеснот займає справедливість. У ч. 1 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів.

Справедливість, як засаднича чеснота людини і правника є однією із засад господарського судочинства. Відповідно, судді і учасники справи повинні орієнтуватися на неї в реалізації своєї правосуб'єктності.

Мораль повинна бути не тільки одним із джерел при розгляді справи, а й основою поведінки сторін в суді і, що надзвичайно важливо, самого судді. У Преамбулі до Кодексу суддівської етики визначено, що кожен має право на судовий захист на основі принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави Україна виключно на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. І, відповідно, висувуються високі вимоги до моральних якостей кожного судді (Кодекс, 2013). Аналізуючи суддівську мораль, західний вчений слушно вказує на деякі особливості позитивістської правової моделі, а саме інтуїтивний спосіб доведення моделі судового обґрунтування – це стверджувати, що судді мають аморальний обов'язок застосовувати закон, як він його визначає: обов'язок невірності. Моральний обов'язок вірності фактично випереджав би введення в судове міркування думок, неоднорідних до змісту закону та їх неупереджене застосування. Якщо судді, як правило, мають вагомий моральний підстави бути вірними, вони зазвичай можуть ігнорувати моральні проблеми, які не визнані юридично, оскільки, як правило, переважували б або іншим чином відкидали конкуруючі міркування (Nthony R. Reeves, 2010).

Вчений наголошує на постійному внутрішньому екзистенційному і діалектичному конфлікті судді-судді (судді-посадової особи) і судді-людини. Таке розуміння не впливає на оцінку судді в повсякденному житті. Він може бути глибоко моральною людиною, а може дотримуватися моралі настільки, як того вимагають правила співіснування в суспільстві і законодавство. Однак, будучи

ключовою фігурою в процесі, в протистоянні ітерацій світосприйняття суддею можуть бути прийняті різні по суті рішення внаслідок оцінки місця моралі в тій чи іншій справі.

Практичні аспекти ролі моралі і чесноти необхідно розглянути крізь призму емпіричного аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень. Аналізуючи реєстр і здійснюючи пошук за контекстом «Мораль» серед постанов і рішень господарських судів всіх інстанцій, можемо знайти з 01.01.2019 року 3682 судових рішень. До 01.01.2019 року в Реєстрі зафіксовано 1615 рішень за аналогічними пошуковими критеріями.

Аналізуючи господарські справи, у яких постають моральні аспекти, можемо виділити наступні цікаві кейси:

Так, Господарський суд міста Києва у справі № 18/3723.11.10 (Рішення, 29.11.2010) встановлював істину в питанні визнання недійсності свідоцтва України на знак для товарів і послуг, заборону його використання, зобов'язання відповідача внести відомості про визнання недійсним свідоцтва України на знак для товарів і послуг до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг, опублікування відомості про це у офіційному бюлетені «Промислова власність».

Для вирішення справи Ухвалою Господарського суду міста Києва від 15.03.2007 року була призначена судово-експертиза об'єктів інтелектуальної власності, предметом дослідження якої стало вирішення, в тому числі, питання про те: чи може вважатись знак для товарів і послуг таким, що суперечить принципам моралі?

Ухвалою Господарського суду міста Києва від 08.04.2008 року у даній справі була призначена додаткова судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності для вирішення питання, чи може вважатись знак для товарів і послуг за свідоцтвом України таким, що суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі.

Дослідивши наявні докази та результати експертиз, суд встановив відсутність порушення в тому числі засад моралі, гуманності, публічного порядку і відмовив у задоволенні позовних вимог. У цьому рішенні ми можемо бачити, як питання моралі безпосередньо взаємопов'язане з питанням веденням господарської діяльності і можливими значними фінансовими наслідками для компанії.

Доволі цікавими є аргументи при оскарженні пункту господарського договору оренди. Відповідно до п. 5.3 оскаржуваного договору за порушення орендарем будь-якого із зобов'язань, передбачених п. 4.3 договору, орендар сплачує орендодавцеві штраф, в розмірі 50% орендної плати, зазначеної в п. 3.1 договору за кожний окремих факт такого порушення.

Позивач зауважує, що спірний п. 5.3 договору є нікчемним (недійсним) з мотивів суперечливості його Цивільному кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, тому вимоги відповідача задоволенню не підлягають.

Суд, аналізуючи моральні аспекти цих господарських правовідносин цієї справи, наголосив на тому, що відповідно до положень Закону України «Про захист суспільної моралі» правові засади України щодо захисту суспільної моралі складає Конституція України, Закон України «Про захист суспільної моралі», інші закони та нормативно-правові акти щодо захисту суспільної моралі, загальновизнані норми і принципи міжнародного права і міжнародних договорів України.

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про захист суспільної моралі» це поняття охоплює заборону пропаганди війни, національної та релігійної ворожнечі, фашизму та неофашизму, неповагу до національних та релігійних святих, неповаги до батьків, наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, заклики до зміни шляхом насильства конститу-

ційного ладу або територіальної цілісності України.

Тому, розглянувши моральний аспект положень договору оренди, суд встановив відсутність порушення моральних засад і суперечності положенням Цивільного і Господарського кодексів України (Рішення, 11.01.2021).

Господарський суд Закарпатської області у Рішенні по справі № 12/87 від 16.09.2009 року дослідив умови інституту пролонгації оренди державного майна який реалізується внаслідок мовчазної згоди сторін договору та правового інституту продовження договору на новий строк внаслідок переважного права добросовісного орендаря (Рішення, 16.09.2009).

Досліджуючи справу по суті, суд вказує на моральні аспекти у нормах цивільного законодавства та на присутність категорій «справедливість», «розумність», «добросовісність» і активне застосування відповідних загально-правових та галузевих принципів при здійсненні судочинства. Суд виділив перелік норм, які встановлюють обов'язок дотримання моральних засад суспільства при здійсненні цивільних прав і обов'язків, тобто реалізації правосуб'єктності фізичними і юридичними особами. А саме:

– ч. 1 ст. 19 Цивільного кодексу України, яка встановлює, що кожен може застосовувати ті засоби самозахисту цивільних прав, які не суперечать закону та моральним засадам суспільства;

– ч. 4 ст. 13 Цивільного кодексу України, яка встановлює, обов'язок додержуватися моральних засад суспільства при здійсненні цивільних прав;

– ч. 4 ст. 26 Цивільного кодексу України, яка встановлює, що особа може мати й інші цивільні права, не передбачені Конституцією України та законодавством за умови, що вони не суперечать моральним засадам суспільства;

– ч. 2 ст. 300 Цивільного кодексу України передбачає, що особа може проявляти власну національну, релігійну, культурну ідентичність, якщо

це не суперечить моральним засадам суспільства.

Суд вказав на те, що дотримання моральних засад суспільства є одним із обов'язків і регуляторів, на основі яких можна оцінити реалізацію своєї правосуб'єктності певною особою. Виходячи із формулювання законодавця, нормативне регулювання питання дотримання моралі ставить її як певний «останній бар'єр», який встановлює межі тієї діяльності суб'єктів, яка не врегульована законодавством. Порушення моральних засад в даному випадку свідчатиме про наявність порушення норм Цивільного кодексу України.

Доволі цікаву думку висловив господарський суд Закарпатської області в рішенні у справі № 5008/1455/2011 від 03.11.2011 року. В ній йдеться про те, що аналізуючи критерії розмежування вини і недобросовісності суб'єктів спірних відносин суд притримувався лінії розмежування специфічних для різних видів цивільних відносин форм дотримання або порушення обов'язкових з погляду права моральних велінь, вочевидь, що має визначатися колом обставин, які зумовлюють застосування до правопорушника заходів цивільно правової відповідальності (Рішення, 03.11.2011).

Суд акцентує увагу на тому, що невідповідність параметрам добросовісності конкретних характеристик діяння учасника цивільних відносин залежно від мети правового регулювання може призводити не тільки до ненабуття ним певного права або відмови йому у праві на використання того чи іншого засобу правового захисту, а й до зміни його правового становища. Суд фактично вказує на те, що за різними цивільно-правовими відносинами стоять дещо відмінні моральні аспекти поведінки учасників цих правовідносин.

Цікавою є практика, у якій суд аналізує добросовісність як чесноту учасників провадження. Зокрема при аналізі дотримання вимоги процесуального закону щодо належного та своєчасного

повідомлення учасників про розгляд даної справи Господарський суд Одеської області визначив, що витративши значні ресурси, Україна створила інформаційне поле, де зацікавлена особа легко знайде інформацію про судову справу. Функціонує Єдиний державний реєстр судових рішень. На сайті судової влади доступні персоналізовані відомості про автоматичний розподіл справ та розклад засідань. Працює підсистема «Електронний кабінет» ЄСІТС. Все безкоштовно і доступно, а використання цих інструментів та технологій забезпечує добросовісній особі можливість звертатися до суду, брати участь у розгляді справи у зручній формі та з мінімальними витратами. Тобто держава Україна забезпечила можливість доступу до правосуддя і право знати про суд (Рішення, 28.05.2025).

Роль моральних засад підкреслював Верховний суд України у Постанові Пленуму від 28 вересня 1990 року № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій». Позиція суду полягала в тому, що до відомостей, що порочать особу, слід відносити ті з них, які принижують честь і гідність громадянина або організації в громадській думці чи думці окремих громадян з точки зору додержання законів, загальноновизнаних правил співжиття та принципів людської моралі (Постанова, 1990).

Продовжуючи дискусію стосовно юридичних аспектів честі, гідності та ділової репутації, Верховний суд України прийняв Постанову Пленуму від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», якою скасував попередню Постанову Пленуму (Постанова, 2009). У Постанові Пленуму суд дійшов до висновку про те, що честь, гідність, ділова репутація є морально-етичними категоріями, тому визначення їх на рівні законодавства відсутнє.

Дуже складним питанням є трактування моралі там, де постає питання

її порушення. У цьому аспекті суд часто приходить до необхідності за власної ініціативи або ж за клопотанням учасника справи призначити експертизу. Як зазначають Р. Сибірна, А. Сибірний, О. Хомів, судова експертиза, її призначення та проведення, відіграє важливу роль у господарському процесі під час доказування обставин особами, які беруть участь у справі, з метою обґрунтування своїх вимог і заперечень. Ініціюючи призначення судової експертизи, особливу увагу потрібно приділяти обґрунтуванню необхідності проведення відповідної судової експертизи, а також питанням, що будуть поставлені експерту. Доволі влучним є зауваження про те, що висновки не є остаточними та обов'язковими, а досліджуються судом разом з іншими доказами у справі (Сибірна, Сибірний, Хомів, 2017).

Відповідно до ч. 1 ст. 98 Господарського процесуального кодексу України, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством. Експертиза може стосуватися різних питань, зокрема і моральних.

Доволі показовим в цьому плані є рішення Господарського суду Одеської області у справі № 1/295–06–8288А від 24.01.2007 року. Суть справи полягала в тому, що на підставі запиту Головного Одеського обласного управління у справах захисту прав споживачів від 05.10.2005 року експертна комісія при Всеукраїнській громадській організації «Всеукраїнська рекламна коаліція» виготовила експертний висновок № 04/11–2005, відповідно до якого встановлено, що наявність зображень сексуально-еротичного характеру у зовнішній рекламі горілки «Шустов Преміум» зі слоганом «Традиційні сімейні цінності» суперечила вимогам ст. 14 Закону України «Про захист суспільної моралі»; окрім того було встановлено, що зобра-

ження сексуально-еротичних дій у присутності сторонньої особи, при чому під впливом алкоголю, не може сприйматися як «традиційні сімейні цінності», формує неправильне уявлення у дітей чи підлітків, як потенційних споживачів такої реклами, про такі сімейні цінності, а також певною мірою порушує правила пристойності. На основі експертного висновку було прийнято рішення про накладення штрафу у розмірі 224 174,10 грн. на ЗАТ «Одеський коньячний завод». ЗАТ «Одеський коньячний завод» надала висновок експерта з протилежним змістом. У результаті, для об'єктивного вирішення справи судом було ініційовано проведення експертизи (Рішення, 24.01.2007).

Враховуючи зміст висновків психологічної експертизи, господарський суд прийшов до висновку про відсутність елементів еротичного характеру у замовленій для розповсюдження ЗАТ «Одеський коньячний завод» зовнішній рекламі горілки «Шустов Преміум» зі слоганом «Традиційні родинні цінності».

На таких підставах суд визнав помилковим покладений в основу рішення про накладення штрафу висновок про те, що ЗАТ «Одеський коньячний завод» всупереч статті 14 Закону України «Про захист суспільної моралі» повторно замовлена для розповсюдження на зовнішніх рекламоносіях м. Одеси реклама алкогольних напоїв торгової марки «Шустов Преміум» з використанням зображень еротичного характеру. Таким чином, експертний висновок про відсутність порушення моралі став основою для ненакладення штрафних санкцій на підприємство.

Окрім питання виникають у зв'язку з мораллю і питаннями інтелектуальної власності. У рішенні Господарського суду міста Києва у справі № 910/12221/20 від 02.03.2021 року звертає увагу на деякі моральні питання під час реєстрації знаку для товарів та послуг, а саме: ст. 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» встановле-

ні умови надання правової охорони знаку для товарів і послуг, такі як: правова охорона надається знаку, який не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та на який не поширюються підстави для відмови в наданні правової охорони, встановлені цим Законом (Рішення, 02.03.2021).

Також, в контексті застосування назви держави «Україна» як елемента знаку для товарів і послуг не суперечитиме публічному порядку, принципам гуманності й моралі, сприятиме інтересам держави та не вводитиме в оману громадськість щодо особи, яка виробляє товар або надає послуги.

Касаційний господарський суд у своїй постанові звернув увагу на лінгвістичну (семантико-текстуальну) експертизу зазначивши, що у справах, пов'язаних із захистом честі, гідності й ділової репутації, розмежування фактів і оцінок, які в мовленні перебувають у близькому сусідстві і можуть по-різному поєднуватися в змісті окремих слів і висловів, є одним із ключових завдань експертного дослідження конфліктного тексту (Постанова, 21.05.2025).

Варто наголосити, що в господарському судочинстві кількість справ, які стосуються захисту ділової репутації є доволі незначною. У той же час, кількість заяв про порушення ділової репутації в медіа-засобах і публічному просторі є доволі великою. Відповідно до Звіту судів першої інстанції щодо розгляду справ у порядку господарського судочинства за 2020 рік поступило 122 позовні заяви у справах про захист ділової репутації, в цілому в судах першої інстанції перебувало 177 справ (Звіт, 2020), а у 2024 році – 57 (Звіт, 2024). Відповідно до Звіту судів апеляційної інстанції щодо розгляду справ у порядку господарського судочинства за 2020 рік переглянуто 30 справ про захист ділової репутації (Звіт, 2020), а у 2024 році – 31 (Звіт, 2024).

Господарський суд Волинської області аналізуючи право на свободу ви-

раження поглядів у справі № 903/344/20 від 18 серпня 2020 року, вказав на те, що пов'язане з обов'язками і відповідальністю, тому може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідним в демократичному суспільстві (Рішення, 18.08.2020).

У цьому рішенні суд доволі точно наголосив на ролі моралі як засобу обмеження права на свободу вираження поглядів, оскільки, необдуманно виражаючи будь-які свої думки особа може порушувати норми суспільної моралі.

У контексті розуміння свободи вираження поглядів Господарський суд Тернопільської області у справі № 921/91/20 від 15.09.2020 року наголошує на тому, що негативною слід вважати ту інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій зокрема, порушення принципів моралі, загальновизнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації (Рішення, 15.09.2020).

Особливе місце серед пов'язаних з мораллю справ в господарському судочинстві займають справи про відшкодування моральної шкоди. Так, у справі № 911/2403/20 від 24.02.2021 року, розглянутій Господарським судом Київської області Позивач звернувся до суду з позовом про захист ділової репутації, честі та гідності, спростування недостовірної інформації, та стягнення з відповідача моральної шкоди у розмірі 50000 грн. 00 коп.

Суд зробив важливу вказівку на те, що коли суб'єктивну думку ви-

словлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду (Рішення, 24.02.2021).

Аналізуючи судову статистику в цілому, можна зробити висновок, що в порівнянні з іншими справами, які підлягають юрисдикції господарських судів, справи про захист ділової репутації, як і в цілому справи, в яких постають моральні аспекти, є доволі малопоширеними. Однак, в сучасному глобалізованому й інформаційному суспільстві ці аспекти мають надзвичайно важливе значення для суспільних відносин господарської діяльності.

Саме тому, ми вбачаємо одним із шляхів вирішення цієї проблематики застосування освітніх методик. Перш за все, необхідно закріпити на нормативному рівні навчальних програм вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за спеціальністю D8 «Право», яка, в оновленому за міжнародною класифікацією переліку, належить до галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право», навчальний курс «Мораль і право» й викладання тем, присвячених моралі в рамках навчальних дисциплін «Теорія права», «Філософія права».

Також, необхідно згадати про адвокатів, які, відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» мають обов'язок підвищувати професійний рівень (Закон, 2012). У переважній більшості випадків представниками в господарському судочинстві є адвокати. Вони повинні мати високий професійний рівень, вміти якісно і різносторонньо оцінити обставини справи і підготуватися до судового розгляду справи. Для цього рекомендуємо в рамках акредитованих заходів з підвищення кваліфікації проводити заняття присвячені тематиці моралі і захисту ділової репутації в господарському судочинстві.

Крім того, варто закріпити вивчення моралі суддями в рамках здійснення обов'язкової підготовки в Національній школі суддів України. Частина 2 ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що судді зобов'язані проходити підготовку для підтримання кваліфікації не рідше одного разу на три роки і, при цьому, час такої підготовки не може бути меншим 40 академічних годин упродовж кожних трьох років перебування на посаді судді.

Відповідно до змісту ч. 3 ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Національна школа суддів України, забезпечуючи підвищення кваліфікації, проводить підготовку суддів відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмінь і навичок залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, має можливість закріпити на рівні власних робочих програм курс «Мораль і право», або ж, вмістити його в рамках блоків, присвячених верховенству права.

Таким чином, варто наголосити на тому, що немає чіткої категорії справи, для якої були б єдиними властивими питання моралі. Моральні аспекти можуть постати як в справах про захист ділової репутації, так і під час оскарження певних правочинів чи їх окремих умов.

Резюмуючи, можна чітко окреслити суть засад моралі і чеснот на рівні господарського судочинства. Мораль на рівні господарського судочинства включає в себе три основні блоки: 1) мораль учасників справи; 2) мораль судді; 3) мораль, як регулятор суспільних відносин, який був порушений в рамках здійснення господарської діяльності чи інших дій, які підпадають під юрисдикцію господарських судів. Чесноти – це сукупність ключових характеристик, якими наділені судді і учасники справ. Чесноти можуть безпосередньо впливати на формування правових позицій і прийняття рішення. Чесноти – це базова філософська категорія, яка лежить в основі господарського судочинства та його завданнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Господарська діяльність може бути як рушієм розвитку суспільства і прогресу економіки, так і фактором виникнення правопорушень і порушень норм моралі.

2. Мораль – складне, багатоаспектне явище. На рівні господарського судочинства включає в себе три основні блоки: 1) мораль учасників справи; 2) мораль судді; 3) мораль, як регулятор суспільних відносин, який був порушений в рамках здійснення господарської діяльності чи інших дій, які підпадають під юрисдикцію господарських судів.

3. Мораль є категорією, яка активно застосовується в господарському судочинстві. Враховуючи активний рух в сторону застосування категорій верховенства права, природного права, а також законодавчих ініціатив, можна стверджувати, що мораль ставатиме питанням обговорення в судах господарської юрисдикції все частіше.

4. Чесноти – це сукупність ключових характеристик, якими наділені судді і учасники справ. Вони властиві кожному індивідууму. Зазвичай, набір чеснот не може бути однаковим. Чесноти можуть безпосередньо впливати на форму-

вання правових позицій і прийняття рішень. Чесноти – це базова філософська категорія, яка лежить в основі господарського судочинства, його завданнях. Це впливає із того, що справедливість є чеснотою, і вона, в свою чергу, є основою для досягнення завдань господарського судочинства.

Для якісного втілення моралі і чеснот на рівні господарського судочинства, з урахуванням їх ролі і важливості, слід на нормативному рівні навчальних програм вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за спеціальністю Д8 «Право» закріпити навчальний курс «Мораль і право», забезпечити викладання тем, присвячених моралі в рамках навчальних дисциплін «Теорія права», «Філософія права». Вивчення моральних аспектів варто також закріпити для суддів в актах і програмах Національної школи суддів України. Викладання тем, присвячених моралі, варто також забезпечити під час проведення підвищення кваліфікації адвокатів, а також є перспективою для наукових розвідок.

Подяки

Немає

Конфлікт інтересів

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
- Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Київ: Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
- Гугніна Т.О. Моральна регуляція підприємницької діяльності (філософсько-управлінський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ. 2000. 19 с.
- Кодекс суддівської етики від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>
- Компанієць В.В. Моральні основи економіки та підприємницької діяльності: підручник. Харків: УкрДУЗТ, 2018. 454 с.
- Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>
- Постанова Касаційного господарського суду у справі № 914/2797/23 від 21.05.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127535827>
- Похиленко І.С. Поняття та класифікація учасників господарського процесу. Талком, 2019. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/40375/1/%D0%9F%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf
- Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#Text>
- Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій: Постанова Пленуму Верховного суду України 28 вересня 1990 року N7. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/V590005?an=17&ed=2009_02_27

Про захист суспільної моралі: Закон від 20.11.2003 № 1296-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>

Про розгляд апеляційних скарг у порядку господарського судочинства: звіт судів апеляційної інстанції № 2-г за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/2g_2020.xlsx

Про розгляд апеляційних скарг у порядку господарського судочинства: звіт судів апеляційної інстанції № 2-г за 2024 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024

Про розгляд справ у порядку господарського судочинства: звіт судів першої інстанції № 1-г за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1g_2020_1.xlsx

Про розгляд справ у порядку господарського судочинства: звіт судів першої інстанції № 1-г за 2024 рік URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024

Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02. 2009 року N1. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/vs090016?an=13&ed=2009_02_27

Рішення Господарського суду міста Києва у справі № 910/12221/20 від 02.03.2021 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96039316>

Рішення Господарського суду Волинської області у справі № 903/344/20 від 18.08.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91166573>

Рішення Господарського суду Дніпропетровської області у справі № 904/2104/19 від 11.01.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94063637>

Рішення Господарського суду Закарпатської області у справі 12/87 від 16.09.2009. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4868795>

Рішення Господарського суду Закарпатської області у справі № 5008/1455/2011 від 03.11.2011 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/19145293>

Рішення Господарського суду Київської області у справі № 911/2403/20 від 24.02.2021 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95674289>

Рішення Господарського суду міста Києва у справі № 18/3723.11.10 від 29.11.2010. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12576809>

Рішення Господарського суду Одеської області у справі № 916/3623/24 від 28.05.2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127677301>

Рішення Господарського суду Одеської області у справі № 1/295-06-8288А від 24.01.2007. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/424848>

Рішення Господарського суду Тернопільської області у справі № 921/91/20 від 15.09.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92347156>

Рішення Конституційного Суду України від 2.11.2004 року № 15-п/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). Офіційний вісник України, 2003, № 6. С. 245.

Рішення Конституційного Суду України у справі від 18.06.2020 № 5-п(II)/2020. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KS20023?an=1&ed=2020_06_18

Сибірна Р., Сибірний А., Хомів О. Місце судової експертизи у господарському процесі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки: збірник наукових праць., 2017. С. 502–506.

Сливка С.С. Природне прагнення набуття чеснот: метаантропологічний вимір. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка»*. № 855. Львів, 2016. С. 245.

Conrad D. Johnson Moral and Legal Obligation. *The Journal of Philosophy*. Vol. 72, No. 12, 1975. С. 315–333.

Nthony R. Reeves O. Judges have an obligation to enforce the law? Moral responsibility and judicial-reasoning. *Law w and Philosophy* (2010) 29. С. 159–187.

REFERENCES

Commercial Code of Ukraine (2003), dated 16 January 2003 No. 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

Commercial Procedural Code of Ukraine, (1991), dated 06.11.1991 No. 1798-XII.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

Gugnina T.O. (2020) Moral regulation of entrepreneurial activity (philosophical and managerial analysis): abstract of thesis for the degree of Candidate of Sciences in Public Administration: 25.00.02. Kyiv. 19 p.

Code of Judicial Ethics (2013), dated 22 February 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

Kompanets V.V. (2018) *Moral Foundations of Economics and Entrepreneurship: Textbook*. Kharkiv: UkrDUTZ, 454 p.

Constitution of Ukraine (1996), dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр/page>

Resolution of the Cassation Commercial Court in case No. 914/2797/23 dated 21 May 2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127535827>

Pohylenko I.S. (2019) Concept and classification of participants in commercial proceedings. Talkom. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/40375/1/%D0%9F%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf

On the Bar and the Practice of Law (2012): Law of Ukraine No. 5076-VI of 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#Text>

On the application by courts of legislation regulating the protection of the honour, dignity and business reputation of citizens and organisations (1990): Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of 28 September 1990 No. 7. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/V590005?an=17&ed=2009_02_27

On the protection of public morality (2003): Law No. 1296-IV of 20 November 2003 (no longer in force). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>

On the consideration of appeals in commercial proceedings (2020): report of the courts of appeal No. 2-g for 2020. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/2g_2020.xlsx

On the consideration of appeals in commercial proceedings (2024): report of the courts of appeal No. 2-g for 2024. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024

On the consideration of cases in commercial proceedings (2020): report of courts of first instance No. 1-g for 2020. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1g_2020_1.xlsx

On the consideration of cases in commercial proceedings (2024): report of courts of first instance No. 1-g for 2024 URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024

On judicial practice in cases concerning the protection of the dignity and honour of individuals, as well as the business reputation of individuals and legal entities (2009): Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 27 February 2009 No. 1. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/vs090016?an=13&ed=2009_02_27

Decision of the Commercial Court of Kyiv in case No. 910/12221/20 dated 02.03.2021 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96039316>

Decision of the Commercial Court of Volyn Region in case No. 903/344/20 dated 18.08.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91166573>

Decision of the Commercial Court of Dnipropetrovsk Region in case No. 904/2104/19 dated 11.01.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94063637>

Decision of the Commercial Court of Zakarpattia Region in case No. 12/87 dated 16.09.2009. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4868795>

Decision of the Commercial Court of Zakarpattia Region in case No. 5008/1455/2011 dated 03.11.2011 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/19145293>

Decision of the Commercial Court of Kyiv Region in case No. 911/2403/20 dated 24 February 2021 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95674289>

Decision of the Commercial Court of the City of Kyiv in case No. 18/3723.11.10 dated 29.11.2010. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12576809>

Decision of the Commercial Court of Odesa Region in case No. 916/3623/24 dated 28 May 2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127677301>

Decision of the Commercial Court of Odessa Region in case No. 1/295-06-8288A dated 24 January 2007. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/424848>

Decision of the Commercial Court of Ternopil Region in case No. 921/91/20 dated 15 September 2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92347156>

Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 2 November 2004 No. 15-rp/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

Decision of the Constitutional Court of Ukraine (2003) dated 30 January 2003 No. 3-rp/2003 in the case of the constitutional submission of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of part three of Article 120, part six of Article 234, part three of Article 236 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (case on the consideration by the court of certain decisions of the investigator and prosecutor). Official Gazette of Ukraine, 2003, No. 6. P. 245.

Decision of the Constitutional Court of Ukraine (2020) in the case of 18 June 2020 No. 5-r(II)/2020. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KS20023?an=1&ed=2020_06_18

Sybirna R., Sybirny A., Khomiv O. (2017) The place of forensic examination in commercial proceedings. Bulletin of the National University 'Lviv Polytechnic'. Series: Legal Sciences: Collection of Scientific Papers, pp. 502–506.

Slyvka S.S. (2016) The natural desire to acquire virtues: a meta-anthropological dimension. Bulletin of the National University 'Lviv Polytechnic'. No. 855. Lviv, P. 245.

Conrad D. Johnson (1975) Moral and Legal Obligation. The Journal of Philosophy. Vol. 72, No. 12. C. 315–333.

Nthony R. Reeves O. (2010) Judges have an obligation to enforce the law? Moral responsibility and judicial-reasoning. Law and Philosophy 29. C. 159–187.

UDC347.93

Legkikh Kyrylo Viktorovych – Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor, Department of Justice, Educational and Scientific Institute of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8877-4312>
legkikh@ukr.net

The essence of morality and virtue in commercial litigation

Economic activity is extremely important for the development of any state. At the same time, economic activity, like any other sphere of social relations, can become a prerequisite for the emergence of conflict situations, which, in turn, need to be resolved. Various legal means can be used to resolve them – negotiations, mediation, arbitration, arbitration courts and, of course, commercial proceedings. However, the resolution of conflicts always requires not only the application of legal norms, but is also based on other norms that regulate behaviour or status. These are morality and virtues, which are used in commercial proceedings, and their use is permitted, but there is a lack of understanding and quality implementation.

The purpose of this article is to establish the essence of morality and virtue in commercial proceedings. In accordance with the stated objective, the article sets out the task of establishing the essence of morality and virtue in commercial proceedings, as well as analysing judicial practice and providing recommendations for the effective implementation of morality and virtue at the level of commercial proceedings.

The author defines economic activity as both a driver of social development and economic progress, and a factor in the emergence of offences and violations of moral norms.

It has been determined that at the level of commercial justice, morality includes three main components: 1) the morality of the parties to the case; 2) the morality of the judge; 3) morality as a regulator of social relations, which has been violated in the course of economic activity or other actions falling under the jurisdiction of commercial courts.

Virtues are defined as a set of key characteristics possessed by judges and participants in legal proceedings. It is noted that they are inherent in each individual; usually, the set of virtues cannot be the same, and they can directly influence the formation of legal positions and decision-making. The author also believes that virtues are a basic philosophical category that underlies commercial proceedings and their objectives.

In order to effectively implement morality and virtues at the level of commercial justice, taking into account their role and importance, it is necessary to include them in the normative level of educational programmes of higher education institutions that train specialists in the field of law (D8). The author also proposes to include topics related to morality in the programmes of the National School of Judges of Ukraine and in the advanced training of lawyers.

Keywords: judicial proceedings, justice, commercial proceedings, morality, virtue, principles.